

A világ és az ember képe a szent zenében – I.

A liturgia és a zene eredetüktől fogva édestestvérek. Attól a pillanattól kezdve, hogy az ember dicsérni kezdte Istent, az egyszerű beszéd nem volt számára elég. Az Istenről szóló beszéd túlhaladja az emberi nyelv határait. Az ember mindig is segítségül hívta-hívja a zenét, vagyis az éneket és a hangszerek révén a teremtés hangját. Az Isten felé szárnyaló dicséret nem kizárólagosan az ember dolga. Istent dicsérni annyit tesz, mint az emberi hangot rendelkezésre bocsátani ahhoz, amiről minden beszél.

Joseph Ratzinger bíboros a római Hittani Kongregáció prefektusa. A cikk német eredetije: „Liturgie und Kirchenmusik”, Internationale katholische Zeitschrift *Communio* 15 (1986) 243–256. Francia változata „L’image du monde et de l’homme dans la liturgie et son expression dans la musique sacrée” címmel jelent meg az *Un chant nouveau pour le Seigneur* c. gyűjteményes kötetben (Párizs 1995).

Ha természetüknél fogva a liturgia és a zene mindig is szorosan kötődtek egymáshoz, kapcsolatuk mégsem volt teljesen felhőtlen, főként a történelem és a kultúra korforduló idején. Nincs tehát semmi meglepő abban, ha ma a kultuszhoz illő zene kérdése újból viták kereszttüzébe került. A zsinat csatározásai alatt és közvetlenül utána úgy tűnt, hogy kizárólag a lelkipásztorkodás gyakorlati érzékű szakemberei és az egyházzeneészek közötti ellentét-ről van szó; s ez utóbbiak nem akartak alárendelődni a lelkipásztori hasznosság egyszerű megfontolásainak, hanem érvényre akarták juttatni a zene belső méltóságát, ami a zenészek szemében önmagában is lelkipásztori és liturgikus értékkel rendelkezik.¹ Tehát arra lehetett gondolni, hogy a vita csupán a zene használatának szintjén helyezkedik el. A szakadás azonban tovább mélyült. A liturgikus reform második hulláma a föltett kérdéseket a végletekig elvitte. Mostmár a liturgikus cselekvés természetéről, antropológiai és teológiai alapjairól van szó. A szakrális zene körüli csatározások valójában az istentisztelet természetére vonatkozó nagy horderejű kérdés tüneti jelenségei.

1. Túlhaladni a zsinatot? A liturgia új fogalma

A liturgikus reform új szakasza a maga alapjait többé már nem tudja visszavezetni a II. Vatikáni Zsinat rendelkezéseire, ezért a „zsinati szellemre” hivatkozik. Érdeemes szemügyre venni egy mintaértékű szöveget, a *Nuovo Dizionario di Liturgia* világos és tudományos nyelven megfogalmazott cikkét az egyházi zenéről és énekről. A lexikoncikk nem vonja kétségbe a gregorián ének vagy a klasszikus polifónia magasszintű, művészi értékét. Még csak a közösségi cselekvés sincs szembeállítva az elitista művészettel. Az igazi kérdés nem annak a történelmi „rögzülségnek” az elutasítása, ami meglepszik a múlt másolásával s így nincs sem jelene, sem jövője. Inkább a liturgia újfajta értelmezéséről van szó, ami túl akarja haladni a zsinatot, úgy, mintha annak liturgikus konstitúciója legalábbis kettős lelkülettel rendelkezne.²

¹ Vö. J. Ratzinger, *Das Fest des Glaubens*. Einsiedeln 1981. 86–111.

Ez a fölfogás – némileg tömörítve – a következőképpen foglalható össze: a liturgia kiindulópontja – állítják az új nézet képviselői – a Krisztus nevében egybegyűlt két-három hívő alkotta közösség.³ A Mt 18,20-ban olvasható krisztusi ígéretre való hivatkozás első látásra tökéletesen ártalmatlannak és hagyományosnak tűnik. Ám ennek a biblikus szövegnek az elkülönítése, vagyis az eredeti összefüggésből történő kiragadása és annak a különbségnek a hangsúlyozása, ami ezt szembeállítja az egész liturgikus hagyománnyal, kifejezetten felforgató-forradalmasító szerepet tulajdonít neki. Ez a „kettő vagy három” ellentétbe kerül egy intézménnyel, ami együtt jár a maga intézményesített szerepeivel, és szembeszáll egy egész „kodifikált programmal”. Ez a megközelítés azt jelenti, hogy nem az Egyház az, ami megelőzi a kiscsoportot, hanem a kiscsoport az, ami megelőzi az Egyházat. Nem az Egyház az, ami a teljesség címén hordozza a kiscsoport vagy a közösség liturgiáját, hanem maga a csoport az, ami minden egyes alkalommal megalkotja a liturgiát. A liturgia tehát nem egy előzetesen adott közösből, egy rítusból kiindulva fejlődik („kodifikált program”, ami itt a nem-szabadság negatív képe). A liturgia a helyszínen születik azok kreativitásából, akik egybegyűltek. Ilyen szociológiai nézőpontból az egyházi rend szentsége (a papság) már csak egy intézményi szerep hordozója (s az intézményi szerep monopóliumhelyzetet jelent), s az intézmény (= Egyház) eleve torz volta révén csorbítja a csoport eredeti közösségének egységét.⁴ Ebben a helyzetben a zene, állítják, éppen úgy, mint a latin, a beavatottak nyelve lett, „egy másik egyház nyelve, az intézmény és az ő papságának nyelve”.⁵

A Mt 18,20 elszigetelése az Egyház közösségi imádságának minden biblikus és egyházi hagyományától ide vezet és láthatóan komoly következményei vannak: a bárhol imádkozóknak tett krisztusi ígéretből kiindulva az ember elérkezik az autonóm csoportok dogma-szintre emeléséig. A közösség az imádság során belemerevedik az egyenlősdibe; szemében az egyházi funkció kibontakozása és megvalósulása egy másik egyház tételezését jelenti. E nézőpontból a maga teljességében létező Egyház által ajánlott valamennyi előzetesen meglévő liturgikus elem csak béklyónak tűnik, amely ellen a liturgikus ünneplés szabadsága és újdonsága nevében védekezni kell. Az alapelv ezentúl, amely az ünneplést irányítja, többé már nem az engedelmesség az egyetlen egésznek, hanem a pillanat kreativitása.

Világos, hogy az ilyen szociológiai nyelvezet elfogadása párban jár értéktételek meghirdetésével. A szociológiai nyelvezet saját értékeinek szövedéke a múlt és jelen új vízióját jelenti, negatívban és pozitívban egyaránt. A hagyományos kifejezések (amelyeket egyébként a zsinat is használt), mint a „szent zene kincsei”, „az orgona, a hangszerek királynője”, „a gregorián ének egyetemessége” csak a „misztifikálást” célozzák, „bizonyos hatalmi forma megmentését”.⁶ A hatalom bizonyos gyakorlása, állítják, fenyegetve érzi magát

² F. Rainoldi, E. Costa jr., „Canto e musica”, in: D. Sartore, A. M. Triacca, *Nuovo Dizionario di Liturgia*. Róma 1984. 198–219; 211a: „...i documenti del Vaticano II rivelano l'esistenza di due anime...”; 212a: „Queste serie di spunti, dedotti dallo spirito piú che dalla lettera del Vaticano II...”.

³ Uo. p. 199a.

⁴ 206b.

⁵ 204a.

⁶ 200a.

a kulturális átalakulás folyamataitól, és azzal válaszol, hogy az ösztönös konzervativizmust vagy az ösztönös megőrződést a hagyomány iránti szeretet látszata mögé rejti. A gregorián ének és Palestrina ezek szerint egy ósdi, mitifikált repertoár őrző istenségei lennének,⁷ egy katolikus ellenkultúra alkotóelemei, s ez az ellenkultúra újramitifikált és hiperszakralizált archetípusokon nyugszik,⁸ mivel az Egyház történelmi liturgiájának nagyobb gondja van a kultikus hivatalnok-réteg reprezentációjára, mint a nép aktív énekére.⁹ Szent X. Piusz pápa *motu proprio*-ja az egyházi zenéről „a szakrális zene kulturális szempontból korlátoltan ostoba és teológiaiilag tartalmatlan ideológiája”.¹⁰ Az, ami ebben a kijelentésben jelen van, többé már nem egyfajta szociologizmus, hanem radikális szakadás az Újszövetség és az Egyház története között, ami a valamennyi ideologikus látásmódra jellemző elfajulás elméletével keveredik: a tisztaság csak az eredetben, Jézusban található föl; minden, ami később történt, csak „zenei kaland megtévesztő és hazug tapasztalatokkal, amelyeknek ma »véget kell vetni«, hogy végülis minden előlről kezdődjön”.¹¹

Ugyanakkor miként jelentkezik ez a nagyra becsült újdonság? A kulcsfogalmak már előre meg lettek hirdetve, igaz, hangfogóval: lássuk most, miről is van szó egészen pontosan? Két alapvető érték fogalmazódott meg világosan. A megújított liturgia „elsőrendű értéke” – mondják egyesek – az lenne, hogy „valamennyi személy (ti. résztvevő) teljesen és hitelesen cselekszik”.¹² Az egyházzene a dolgok ilyenét szemlélésének megfelelően mindenekelőtt azt jelzi, hogy „Isten népe” kifejezi saját identitását az énekben. Ily módon már felidéződik az itt munkálkodó második értékítélet is: a zene olyan erőként jelenik meg, mint ami biztosítja a csoport egybetartozását. Az ismerős énekek egy adott közösség megkülönböztető jelei.¹³ Ebből forrásznak a főbb kategóriák, amelyek az istentisztelet zenéjének formát adnak: terv (project), program, animáció–lelkesítés, irányítás. A „hogyan” fontosabb, állítják, mint az „ami”.¹⁴ Celebrálni tudni mindenekelőtt „csinálni tudni”. A zenének főként „csinálnak” (...) kell lennie.¹⁵ Teljes tárgyilagossággal hozzá kell tenni, hogy a szerzők nagy megértést mutatnak a különböző kulturális helyzetek iránt és marad hely elképzelésükben a történelmi örökség újrahasznosítása számára is. Továbbá, a szerzők erőteljesen aláhúzzák a keresztény liturgia húsvéti jellegét, amelynek az éneke nem csupán Isten népe önazonosságának a jele, hanem ennek az énekek tartalmaznia kell a reményt, valamint ismertté kell tenni mindenki számára Jézus Krisztus Atyjának arcát.¹⁶

Ily módon a folytonosság elemei érvényben maradnak a hagyománnyal történt nagy törésben és ezek az elemek teszik lehetővé a párbeszédet és éltetik annak reményét, hogy az illetékesek az egységet újra fölfedezik a liturgia

⁷ 210b.

⁸ 208a.

⁹ 206a.

¹⁰ 211a.

¹¹ 212a.

¹² 211b.

¹³ 217b.

¹⁴ 217b.

¹⁵ 218b.

¹⁶ 212a.

átgondolása során. Ez az egység fenyegetett, ha a kiscsoport liturgiájából származtatják és nem az Egyház istentiszteletéből – nem csupán elméletileg, hanem a tényleges liturgikus gyakorlatban is. Minderről nem esnék szó ily hosszán, ha joggal lehetne azt vélni, hogy ezek az eszmék csupán néhány elszigetelt elméleti emberre tartoznak. Jóllehet ezek a szerzők nem tudnak nyíltan és közvetlenül a II. Vatikáni Zsinat szövegeire hivatkozni, mégis, bizonyos helyzetekben az az elképzelés kerekedett felül, hogy a zsinat szellemiségében mindez benne rejtőzik. Ebből a rendkívül elterjedt véleményből következik az is, hogy a föltételezett kreativitás, valamennyi résztvevő tevékenységére és a kiscsoportra (melyben az emberek ismerik egymást és beszélnek egymással) való hivatkozás a liturgia megértésének igazi kategóriáié, úgy, amint azt a zsinat elképzelte? Nem csak a papok, de még a püspökök is úgy érzik, hogy nem maradnak hűségesek a zsinathoz, ha a misekönyv imádságait szóról-szóra imádkozzák. Úgy érzik, hogy az előírt, kötött szövegek közé legalább egy „kreatív” formulát – vagyis maguk rögtönözött imádságot – be kell csúsztatni, lett légyen az akármilyen banális, jámbor közhely is. A megjelentek kedélyes üdvözlése majd a baráti viszontlátással való elköszönés a szent cselekmény kötelező elemeivé váltak, amelyeket szinte senki nem merne elhagyni.

2. A fogalom filozófiai alapja és vitatható okozatai

Ám mindezzel még nem érkeztünk el az értékek fölforgatásának-lerombolásának a lényegéhez. A főtebb előadottak kivétel nélkül abból forrásznak, hogy a kiscsoport az Egyházzal szemben előnyben részesül. Mindez miért lehetséges? Azért, mert az Egyházat besorolták az „intézmény” kategóriába, és ez utóbbi mint szociológiai jelenség negatív felhangot tartalmaz. Az intézmény megtestesíti a hatalmat, a hatalmat pedig a szabadság tagadásának tekintik. A hit (Krisztus követése) mint pozitív érték csakis a szabadság oldalán állhat és kizárólag intézményellenes természetű lehet. Márpedig az istentiszteletnek nem kell támasz gyanánt szolgálnia az intézmény számára, vagy nem szükséges annak alkotóelemévé válnia, hanem az ellenszegülés erejét kell megjelenítenie, s ez az erő segít levetni a hatalmasokat a trónjukról. Ilyen szemléletben a húsvéti remény, amelyről a liturgiának tanúskodnia kell, nagyon földhözragadttá válhat. Az intézmények fölötti győzelem reménnyé válhat, sőt pusztá eszközzé a hatalom elleni harcban. A *Missa Nicaraguensis* egyszeri olvasása például meggyőz a remény ilyesfajta átalakulásáról, és az „új realizmus” a liturgiát egy militáns ígéret eszközzé teszi. Az is érthetővé válik, hogy milyen jelentéstartalmat kap a zene ebben az új látásmódban. A forradalmi dalok sodró ereje lelkesedést és meggyőződést közvetít, amit nem lehetne pusztán egy ige-liturgiától várni. A liturgikus zenének ebben az esetben nincs többé helye, a zene az irracionális erők és a közösségi lendület fölkeltésében pótolhatatlan szerepet játszik, hiszen ezek ébresztése az egész liturgikus cselekmény célja. Ez a zene ugyanakkor formálja a tudatot, mert nap nap után az, amit az ének kifejez, hatékonyabban rányomja bélyegét a lélekre, mint ahogy azt a csak kimondott vagy elgondolt szöveg tette volna. Azon az úton, amely a csoport liturgiáján át vezet, az ember szándékosan túlhaladja az egybegyűlt helyi közösség határait: a liturgikus forma és annak ze-

néje új szolidaritást kovácsol egybe, amelynek egyenes következménye új nép születése, amely Isten népének nevezi magát, ugyanakkor a történelem erőinek segítségével, melyeket megtestesít, önnön magát teszi Isten helyébe.

Érdeemes még egyszer visszatérni azon értékek elemzésére, amelyek az új liturgikus tudat számára meghatározókká váltak. Elsőnek az intézmény fogalmának negatív minősítése tűnik szembe, és az Egyház kizárólagosan szociológiai szempontból megrajzolt képe. Méghozzá ez a szociológiai szempont nem tapasztalati-empirikus, hanem olyan perspektívában fogalmazódik meg, amely méltó a „kérdőjelezések mestereihez”. Láthatni, hogy ez utóbbiak jól végezték dolgukat, és sikerült az emberek gondolkodásmódjára rányomni bélyegüket, még ha sokszor nem is tudják az érintettek, honnan származnak ezek az eszmék. A megkérdőjelezésnek nem lenne ilyen romboló ereje, ha nem kísérné az az ígélet, amelynek vonzásköréből szinte lehetetlen elmenekülni; tudniillik a szabadság eszméjéről van szó, az emberi méltóság nevében. A szabadság pontos fogalmának a kérdése ezért áll a vita középpontjában. Minden felszínes formai kérdéson túl, a liturgiáról folytatott vita kellős közepéhez érkezett a jelen vizsgálódás: az, ami a liturgiában valóban vitatott, végeredményben az üdvösség jelenléte, az eljutás az igazi szabadságra. Az újabb viták minden kétséget kizáróan pozitív összetevője a kérdés lényegéhez vezet.

Ugyanakkor az is világossá válik, mitől is szenved valójában a mai katolikus egyház. Ha az Egyház ugyanis már csak úgy jelenik meg mint intézmény, mint a hatalom letéteményese, mint a szabadság béklyója, sőt annak tagadása, akkor a hit ellentmondásos helyzetbe kerül. Egyfelől, a hit nem tud megenni az Egyház nélkül, másfelől a hit döntő módon szembekerül ugyanezzel az Egyházzal. A liturgikus reform ezen irányzatának ez a paradox tragikuma. Ott, ahol mindenki cselekvő-résztvevő, hogy mindenki alannyá válik, az is eltűnik a liturgiában, aki valóban cselekszik, éppen úgy, mint a közös alany, az Egyház. Az emberek e felfogást átvéve elfelejtik, hogy a liturgia *opus Dei* kell, hogy legyen; vagyis előbb Isten az, aki cselekszik, és mi az ő cselekvésének köszönhetően részesülünk a megváltásban. A csoport önmagát ünnepelvén semmit sem ünnepel. A közös tevékenység ezért árasztja az unalmat. Semmi sem történik, ha az távol marad, akire az egész világ vár. Mi sem logikusabb ekkor, mint a lecsúszás a konkrétabb célok felé, melyeknek tükörképe a *Missa Nicaraguensis*.

Az említett gondolkodásmód képviselőinek határozottan neki kell szegezni a kérdést: az Egyház valóban csak intézmény, kultikus bürokrácia, hatalmas apparátus? A lelki szolgálat csupán a szakrális előjogok monopolizációja lenne? Ha nem sikerül ezeken a megközelítéseken felülkerekedni, beleértve ebbe a felülemelkedésbe az Egyház új, másfajta megközelítését a szív segítségével, nem lesz liturgikus megújulás, hanem halottak fognak temetni halottakat, ezt nevezvén reformnak. Ebben az esetben természetesen nem fog létezni egyházi zene sem, mivel annak alanya, az Egyház fog eltűnni. Még liturgiáról sem lehet többé jogosultan beszélni, hiszen a liturgia föltételezi az Egyházat. Csoport-rituálék maradnak csupán, melyek több-kevesebb sikerrel igénybe veszik a zenei kifejezések eszköztárát. Ha azt akarjuk, hogy a liturgia mindent túlélje, vagyis megújuljon, létfontosságú, hogy újra fölfedezzük az Egy-

házat. Még ezt is hozzáteszem: ha meg akarjuk szabadítani az embert az elidegenedéstől, ha szeretnénk, hogy fölfedezze saját önazonosságát, nélkülözhetetlen, hogy újra fölfedezze az Egyházat, amely nem emberbaráti intézmény, hanem az az új *Mi*, amely nélkül az *Én* nem képes megtalálni saját gyökerét és otthonát.

Üdvös lenne újra figyelmesen elolvasni ebben a szövegösszefüggésben Romano Guardininek, a liturgikus megújulás nagy úttörőjének kicsiny könyvét, amellyel a zsinat utolsó évében életműve befejeződött.¹⁷ Ő maga hangoztatja, hogy ezt a könyvet az Egyház iránt érzett szeretetből és érte érzett aggodásból írta, mert jól ismeri az Egyház emberi vonásait és az Egyházat fenyegető veszélyeket. Ám ő megtanulta azt is, hogy az Egyház emberi vonásaiban fölfedezze Isten megtestesülésének botrányát; megtanulta, hogy az Egyházban meglássa az Úr jelenlétét, aki az Egyházat saját testévé tette. Csakis ezzel a föltétellel létezhet Jézus Krisztus és miközöttünk egyidejűség. És enélkül az egyidejűség nélkül nem létezhetne igazi liturgia, ami nem csupán a húsvéti misztérium emlékezete, hanem annak egyben valóságos jelenléte. És ez a jelenlét csak akkor létezik, ha a liturgia részvétel az Atya, a Fiú és a Szentlélek közötti szentháromságos párbeszédben. A liturgia csakis ebben az esetben *opus Dei*, vagyis Isten műve rajtunk és velünk – és *nem a mi* cselekvésünk.

Ezért hangsúlyozta oly kitartóan Guardini, hogy a liturgiában nem a cselekvés a fontos, hanem maga a létezés. Az az elképzelés, miszerint a liturgia központi értéke a közösségi tevékenység lenne, nem más, mint teljes tagadása mindannak, ami a liturgia lényege, ahogyan azt Guardini kifejtette. Röviden és egyszerűen, a közösségi cselekvés mint olyan, távol áll attól, hogy a liturgia alapvető értéke legyen, sőt nem is érték.¹⁸

Ezt a problémakört nem fejtegetem tovább. Figyelmünket irányítsuk a liturgia és a zene helyes kapcsolatának értékelésére és követelményére. Ebből a szempontból azt állapítjuk meg – és ez nagy horderejű kijelentés! –, hogy a liturgia igazi alanya az Egyház, vagyis minden hely és minden idő *communio sanctorum*-a. Ebből nem csak az következik, amit Guardini már régóta részletesen kifejtett a *Liturgische Bildung* című művében, vagyis a liturgia nem függhet a csoport vagy az egyén (ide értve a papokat és a liturgikus szakembereket is!) kénye-kedvétől: ez az, amit Guardini a liturgia tárgyilagosságának és pozitív beállítottságának nevez.¹⁹ Innen forrasozik mindenekelelt

¹⁷ R. Guardini, *Die Kirche des Herrn. Meditationen*. Würzburg 1965. Guardini állást foglal a folyamatban lévő „nyitással” kapcsolatban is (17. köv.), amelyet üdvözöl, ám amelynek rögtön megadja belső kritériumát: „...annak, ami ma történik, nem szabad az Egyház ellaposodásához, elvizenyősödéséhez vezetnie; hanem mindig világosan tudatában kell lennünk annak, hogy az Egyház *mysterium* és *köszikla*” (p. 18.). Azonnal kifejti ezt a két fogalmat, és a „köszikla” fogalmával egybekapcsolja az igazságot. Az igazság követelménye annyit jelent, hogy „minden időbeli esetlegesség ellenére az Egyháznak rendíthetetlenül ki kell tartani az igaz és a hamis, az igazság és a hazugság megkülönböztetésében. Mert egyedül az igazság és az igazság követelménye jelent igazi, hiteles tiszteletet; ugyanakkor a túlzott alkalmazkodás és nemtörődömség (bármilyen bárhol jó) a gyöngeség jele, amely nem meri kikövetelni az embertől az imádatot Isten fölségének föltárlásakor. Ez valójában az ember megvetése...” Ebben az összefüggésben érdemes újraolvasni H. de Lubac művét: *Méditation sur l'Église*. Párizs 1985.

¹⁸ Ez a liturgia-értelmezés, ami egyébként Guardinitől származik, bővebben kifejtve: „Von der Liturgie zur Christologie”, in: J. Ratzinger (ed.), *Wege zur Wahrheit. Die bleibende Bedeutung von R. Guardini*. Düsseldorf 1985. 121–144.

¹⁹ R. Guardini, *Liturgische Bildung*. Rotenfels 1923; új, bővített kiadása a következő címen: *Liturgie und liturgische Bildung*. Würzburg 1966

a három ontologikus dimenzió, amelyben a liturgia kibontakozik: a kozmosz, a történelem és a misztérium. A liturgia történelembe ágyazottsága egyben fejlődést jelent, vagyis a liturgia élő, s mint minden élőlénynek, van kezdete, ami folyamatosan kifejti hatását, ami jelen marad, de nem véglegesen lezárt, hanem ami csak kibontakozását folytatva marad élő. Bizonyos összetevők elhalhatnak, mások feledésbe merülnek s később új módon visszatérnek, ám aki fejlődést állít, az részvételt állít a jövőre nyitott kezdetből. Így jutunk el a második kategóriához, amely sajátosan fontossá válik a kozmosszal fenn-tartott kapcsolata révén: az ily módon fölfogott liturgia élete legbensőjét a részvételtől meríti. Senki sem az első és egyetlen alkotó, mert mindenki részese az őt túlszárnyaló nagyobb valóságnak, ám mindenki cselekvő, mert mindenki egyúttal befogadó is. Végezetül, a misztériumra hivatkozás jelzi, hogy a liturgikus esemény kezdete soha nem mi magunkban van. Felelet egy felülről jövő kezdeményezésre, egy hívásra, gyöngéd szeretettel teljes cselekedetre, ami a misztérium. A problémák abból származnak, hogy a misztériumot érthetővé, megmagyarázhatóvá akarjuk tenni, jóllehet a misztériumnak nem a megmagyarázhatóság a lényege, hanem az elfogadottság az ember részéről, vagyis az „igen”. A Szentírás alapján ma is nyugodtan beszélhetünk engedelmességről.

Igy jutunk el ahhoz a ponthoz, amely rendkívül fontos a művészi elem értékelése során. A kisközösségi liturgia ugyanis nem kozmikus, mert éltető eleme a csoport autonóm volta. Az ilyen liturgiának nincs történelme, ellenkezőleg, pontosan az jellemzi, hogy szembeeszegetül a történelemmel és magát teszi meg a történelemnek, még akkor is, ha ehhez történelmi díszleteket használ. És az ilyesfajta liturgia nem ismeri a misztériumot, mert mindent megmagyaráz, sőt túlmagyaráz. Ezért a fejlődés és a részvétel az ő számára éppen olyan idegen fogalmak, mint az engedelmesség, ami meghaladja a megmagyarázhatót. Mindezek a hiányzó elemek (kozmosz, történelem, misztérium) helyett ott van a kreativitás, amely arra törekszik, hogy a csoport vagy a közösség és tagjai autonómiáját és nagykorúságát, függetlenségét megerősítse. Az ilyen kreativitás, amely az autonómia és a függetlenség működését akarja előmozdítani, gyökeresen ellentétes bármiféle részvétellel. Ismertető jegyei a következők: esetlegesség, minden előre adott norma vagy forma kifejezett tagadása és elvetése, a nem-ismétlés (mert az elvégzett megismétlése is kifejezheti a függést), és végezetül a mesterkéeltség, mivel pusztán emberi kreációról van szó. Ugyanakkor világos, hogy az emberi kreativitás, amely mentes akar maradni mind a befogadástól, mind a részvételtől, kikerülhetetlenül és lényegileg abszurd és hazug, mert az ember csak akkor lehet önmaga, ha egyben befogadó és résztvevő. Az emberi kreativitás menekül a *condicio humana* keretei közül, következésképpen hazug. Ezért lehetünk tanúi kulturális hanyatlásnak ott, ahol az Istenbe vetett hit meggyöngyülése szükségszerűen elvezet a lét előre megadott értelmének elvetéséhez.

Foglaljuk össze az eddig mondottakat, hogy utána levonhassuk a következményeket az egyházi zene formáját és fontosságát illetően. Amint láttuk, az első gond abból származik, hogy az Egyház mint intézmény elképzelésével baj van. Ugyanis ez az elképzelés olyan szabadság-eszmén nyugszik, amely nem egyezik meg az intézményességgel sem az eszméjével, sem a va-

lóságával és amely ettől kezdve képtelen felfogni a misztérium dimenzióját az Egyház valóságában. A szabadság efféle fogalma az autonómia és a nagykorúság jelszavaitól ékes. A kreativitás eszméjében konkretizálódik, amely ebben a perspektívában gyökeresen ellenkezik az Egyház liturgiájának természetéből fakadó tárgyilagossággal és pozitív beállítottsággal. A csoport, a kisközösség minden alkalommal kénytelen valami újat kitalálni, mert csak ezzel a föltétellel tudhatja magát szabadnak. Láttuk, hogy a nevére valóban méltó liturgia ezzel az elképzeléssel lényegileg ellentétes. Az igazi liturgia ellenáll a történelmietlen esetlegességeknek, amely nem hajlandó tudomásul venni a fejlődést, ennek következtében az ürességbe torkollik és ellenáll az ismétlésnek. Az ismétlés elhagyása a csoportok fölötti kommunikáció vesztesége. A történelmietlen esetlegességen alapuló liturgia elveti a művességet, kidolgozottságot-begyakorlottságot, hogy helyébe állítsa a mesterkeltet, amelyben az ember megteremti önnön magát és különbejáratú világát, miközben szeme elől téveszti, mi több, szívéből kiirtja Isten teremtő művét, munkásságát és magát a teremtést. Ezek az egyháziatlan elképzelések nyilvánvalóak és elvetendőek. Világos a csoport-eszme belső motivációja is, amely a szabadság autonómiaként való felfogásából származik. Ám a most következőkben egyenesen rá kell kérdezni arra az antropológiai felfogásra is, amelyre az Egyház hite által értelmezett liturgia épül.

Folytatjuk

Fordította: Török József

IN MEMORIAM

Csanád Béla elhunyt

A 70 éves Csanád Bélát e helyen szeretne volna köszönteni a Magyar Egyházzene, azonban lapzártakor kaptuk a hírt, hogy a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának nyilvános rendes tanszékvezető professzora hosszú betegség után elhunyt. A papköltőre, a misztériumteológia kiváló szakértőjére, a himnuszfordítóra, a Kis Magyar Uzuális létrejöttének támogatójára, a szent liturgia tudományainak avatott szakértőjére kegyelettel emlékezünk. A magyar liturgikus megújulás művelői közül Bálint Sándor, Mezey László és Rajeczky Benjamin után ő is távozott. Munkásságának nem múlt értékeit majd fölfedezi az a nemzedék, amely az Egyház örök kincseit értékelni tudja, mert az isteni igazságok lényegéhez tartozó szépségre is figyel.